

Ewa Trojnar

BUDOWA PAŃSTWA W WARUNKACH WIELOETNICZNOŚCI. PRZYPADEK MALEZJI

Wprowadzenie

Malezja określana mianem „tygrysa azjatyckiego”, ze względu na osiągnięcia gospodarcze w latach 90., wkroczyła na ścieżki modernizacji znacznie wcześniej. Po zakończeniu II wojny światowej lokalne elity, przy wydatnym udziale Korony Brytyjskiej, doprowadziły do ogłoszenia w 1957 r. niepodległości Federacji Malajów, monarchii opartej na zasadach demokracji. Po czasach kolonialnych odziedziczyła ona jednak znacznie więcej, niż tylko ustrój państwa. Społeczeństwo Malezji utworzyli, nie bez wewnętrznych sporów i wzajemnych oskarżeń, nie tylko autochtoni, ale także pokolenia emigrantów przybyłych na tereny obecnego państwa jeszcze w czasach kolonialnych. Mowa tu o mozaice rasowej i etnicznej, z której trzy obecnie najbardziej jaskrawe grupy to: Malajowie (58 proc.), Chińczycy (26 proc.) oraz mieszkańcy o korzeniach indyjskich (7 proc.)¹.

Od lat 90. mieszkańcy Malezji szczycą się rosnącym poziomem życia. W 2009 r. PKB *per capita* przekroczył 13,7 tys. dolarów². Dystrybucja szans rozwojowych nie była i nie jest jednak wyrównana we wszystkich grupach etnicznych. Przyczyn takiego stanu może być wiele, jednakże tezą pracy jest stwierdzenie, wedle którego wdrażane przez kolejne rządy programy rozwoju społeczno-gospodarczego w latach 1957–2011, chociaż przyczyniły się do rozwoju gospodarczego

¹ *Malaysia. A Country Study Guide*, Washington 2008, s. 13.

² International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database, October 2010*, www.imf.org, [30.03.2011].

kraju, to doprowadziły do postępującej polaryzacji etnicznej i religijnej, a projekty budowy jednolitego społeczeństwa Malezji zakończyły się fiaskiem.

Pierwsza fala Chińczyków przybyła na Malaje w XVIII w., byli to głównie kupcy. Kolejna – ponad sto lat później, za sprawą kolonizacji brytyjskiej, do pracy na plantacjach i w kopalniach. Od tamtego czasu migracja chińska trwała nieprzerwanie aż do lat 40. XX w. Wśród przybyszów byli także przedsiębiorcy, którzy przy wykorzystaniu dogodnych warunków gospodarowania, stworzonych przez administrację kolonialną, stopniowo dominowali handel, usługi oraz produkcję. Chińczycy przybywali z rozmaitych części Państwa Środka, a więc byli to przedstawiciele różnych grup etnicznych, wokół których skupiało się ich życie w nowym miejscu. Ich migracja była w ogromnej mierze dobrowolna, wynikająca z potrzeb materialnych. Najbiedniejsi ciężko pracowali fizycznie i nie wiązali swojej przyszłości z Malajami, podczas gdy inni – ci, którym powiodło się na emigracji, traktowali nowy kraj jako miejsce docelowe³.

Historia migracji Indusów na Malaje była zbliżona. Otwiera ją grupa handlowców z Wybrzeża Koromandelskiego, zachęconych możliwościami, jakie otwierał brytyjski port wolnocłowy w George Town pod koniec XVIII w. Lokalne władze chętnie zatrudniały emigrantów jako skrybów i tłumaczy w sądach, gdyż znali język angielski⁴. W późniejszych latach także kolonizatorzy często korzystali z usług grup mniejszościowych, Indusów i Cejlończyków w służbie publicznej, dzięki zdobycemu na wzór brytyjski wykształceniu⁵. Inną grupę stanowili Indusi wywodzący się z najniższych kast, których rekrutowano do pracy na plantacjach i w kopalniach⁶.

Chińczycy szybko stali się bardzo aktywną społecznością. Ich sukcesy w biznesie stwarzały zagrożenie marginalizacji tubylców i innych grup etnicznych⁷. Ponadto Chińczycy otwarcie wyrażali sprzeciw wobec niepopularnych praw wprowadzanych na Malajach, co wzmagało obawy przed ich ewentualnym zaangażowaniem w życie polityczne. Brytyjczycy zaś dokładali wszelkich starań, by wprowadzić porządek i rządy prawa⁸. Reprezentacja Indusów i jej sukcesy w nowym kraju nie były tak spektakularne. W obydwu grupach mniejszościowych można było znaleźć zarówno skrajnie ubogich emigrantów, jak i magnatów finan-

³ A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja*, Warszawa 2009, s. 42–46.

⁴ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia*, New York 1982, s. 93.

⁵ *Ibidem*, s. 228.

⁶ J. Strudwell, *Asian Godfathers: Money and Power in Hong Kong and Southeast Asia*, New York 2007, s. XVI–XIX.

⁷ Według badaczy zagadnienia, przyczyny sukcesów mogły być różne. Jedni wskazują, że sukcesom w gospodarowaniu sprzyja rdzenna kultura (por. S. G. Redding, *The Spirit of Chinese Capitalism*, Berlin 1993). Inni argumentują, że założenie to ignoruje kontekst wieloetniczny. Najczęściej mówiący w odmiennych dialektach emigranci z różnych chińskich grup etnicznych, nie mogli się ze sobą łatwo porozumiewać, natomiast silnie ze sobą konkurowali, co wspierało ich szybszy rozwój i odróżniało od innych grup migrantów (por. J. Strudwell, *Asian Godfathers...*). Jeszcze inni wskazują na pragmatyzm kolonizatorów, których interesowały każde, a szczególnie najtańsze ręce do pracy, przysparzające zyski Koronie (por. A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja...*, s. 42).

⁸ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia...*, s. 143.

sjery, co miało wpływ na budowę przyszłego państwa na Malajach. W wysiłku tym jedynie pozornie wzięli udział wszyscy migranci solidarnie. W rzeczywistości proces decyzyjny skupił się w rękach elit.

Udział mniejszości etnicznych w projekcie budowy nowego państwa na Półwyspie Malajskim

Jeszcze pod panowaniem brytyjskim Malaje były targane falami nienawiści rywalizujących między sobą grup etnicznych. Zarówno Chińczycy, jak i Malajowie zmierzali do budowania własnych państw, angażując się wielorako: politycznie, społecznie, a nawet konfrontacyjnie. Choć perspektywa połączenia rozległych obszarów Półwyspu Malajskiego w jedno państwo ostatecznie zyskała akceptację lokalnych elit malajskich, odmiennie jednak widziano sprawę zrównania praw przedstawicieli wszystkich wspólnot etnicznych. Możliwość zjednoczenia Malajów oddalała wojna z partyzantką komunistyczną, która nie tylko wymagała wprowadzenia stanu wyjątkowego, ale – co ważniejsze – dyskredytowała w oczach zespołów negocjacyjnych znaczną część Chińczyków, którzy wspierali komunistów. Odmiennie angażowali się w przyszłość wspólnego kraju Indusi, którzy nie będąc stroną konfliktu, troszczyli się raczej o swój byt. Brytyjczyków najbardziej interesowało pokojowe zakończenie procesu na Malajach. W 1949 r. powołano Komitet Porozumienia Wspólnot, który utworzyli w równej liczbie Chińczycy i Malajowie (po 6 przedstawicieli), po jednym reprezentancie mniejszości indyjskiej, cejlońskiej, euroazjatyckiej i europejskiej. Gremium zdominował jednak spór chińsko-malajski, co w kolejnym roku doprowadziło do upadku inicjatywy. Niemniej negocjacje te stały się, w mniemaniu Brytyjczyków, wystarczającą podstawą do zawarcia porozumienia między wspólnotami etnicznymi⁹.

W tamtym czasie powstały trzy istotne dla przebiegu procesu integracyjnego partie polityczne. W maju 1946 r. kongres panmalajski powołał na reprezentanta interesów większości Malajów Zjednoczoną Malajską Organizację Narodową (*United Malays National Organisation*, UMNO). Reprezentując mniejszość chińską Stowarzyszenie Malajskich Chińczyków (*Malay Chinese Association*, MCA) zostało założone w lutym 1949 r. W 1951 r. obydwie partie, których przedstawiciele współpracowali w poprzednich latach w Komitecie Porozumienia Wspólnot, utworzyły luźny sojusz wyborczy pod nazwą Przymierze (mal. *Perikatan*). Kilka lat później (1954 r.) do tego grona dołączył trzeci sojusznik – Kongres Malajskich Indusów (*Malayan Indian Congress*, MIC) – jedyny reprezentant mniejszości indyjskiej na Malajach¹⁰. To właśnie koalicja UMNO, MCA i MIC przejęła z rąk Brytyjczyków stery władzy w państwie. Należy podkreślić, że w ideę integracji wieloetnicznego społeczeństwa wierzyli głównie przedstawiciele wyedukowanych

⁹ W. Case, *Elites and Regimes in Malaysia. Revisiting a Consociational Democracy*, Clayton 1996, s. 78–79.

¹⁰ Szerzej na ten temat zob.: A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja...*, s. 67–84.

elit. Jest bardzo prawdopodobne, że więcej łączyło ich ze sobą, niż z grupą etniczną, z której się wywodzili. Przykładowo, poparcie społeczności induskiej dla reprezentujących ich MIC było bardzo niskie, gdyż politycy nie zdołali zdobyć poparcia wśród robotników, którzy stanowili znaczną część Indusów na Malajach. Głosy społeczności chińskiej, podobnie zresztą jak i Malajów, były podzielone ideologicznie i programowo. Fragmentaryzacja malajskiego elektoratu była efektem znaczącej liczby partii politycznych, z którymi identyfikował się ten elektorat¹¹.

W czasach formowania państwa, w 1963 r. wieloetniczne społeczeństwo federacji tworzyli w 40 proc. Malajowie, w 43 proc. Chińczycy, w 9 proc. Indusi, oraz w 8 proc. ludność tubylcza Borneo i pozostali. Na terenie Półwyspu Malajowie byli największą społecznością. Połowa 7,2 mln populacji miała malajskie korzenie. Chińczycy stanowili 37 proc, Indusi 11 proc. populacji¹².

Wieloetniczne społeczeństwo Malezji pod rządami Tunku Abdul Rahmana (1957–1970)

Pracami nad kształtem niepodległego państwa kierował, przy wydatnym udziale Brytyjczyków, sekretarz generalny federacji, a jednocześnie szef UMNO, Tunku Abdul Rahman. Wygrana w wyborach dawała Malajom przewagę nad pozostałymi grupami etnicznymi. Nie dziwi więc, że zapisy tworzonej wówczas konstytucji gwarantowały im specjalną pozycję w kraju. W artykule 153 ustawy konstytucyjnej, zagwarantowano Malajom wszelkie prawa i przywileje pierwszeństwa w wyborze edukacji, pracy zawodowej czy prowadzenia biznesu¹³. Także tożsamość Malaja została skrupulatnie scharakteryzowana. Od tamtej pory wyznaczało ją wyznawanie islamu, korzystanie z języka malajskiego na co dzień, dostosowanie się do malajskich zwyczajów oraz urodzenie na terenie federacji przed ogłoszeniem niepodległości lub posiadanie rodziców, z których przynajmniej jeden urodził się w jej obrębie lub zamieszkiwał w dniu jej formalnego powstania (art. 160). Może zaskakiwać łatwość, z jaką na takie zapisy przystali przedstawiciele mniejszości etnicznych. W rzeczywistości nie była to łatwa decyzja. Z jednej strony Brytyjczycy wywierali presję na budowę zjednoczonego narodu malajskiego poprzez wspólną reprezentację grup etnicznych w państwie. Współpraca ta mogła jednak doprowadzić do rozłamu w Przymierzu. Z drugiej strony ewentualny podział wykluczyłyby partie mniejszościowe, głównie MIC, z udziału w tworzeniu porządku prawnego w nowym państwie. Przedstawicielom grup etnicznych nie pozostawało nic innego, jak przystąpić do negocjacji i zapewnić sobie jak najlepsze warunki udziału w państwie.

¹¹ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia...*, s. 266–268.

¹² C. M. Turnbull, *A Short History of Malaysia, Singapore and Brunei*, Singapore 1981, s. 252.

¹³ Judicial Appointments Commission, *Federal Constitution*, [30.03.2011], www.jac.gov.my/jac/images/stories/akta/federalconstitution.pdf.

Ustawa konstytucyjna zdecydowanie nie spełniła oczekiwań wszystkich stron. Należy jednak pamiętać, że zagwarantowała mniejszościom niemalajskim obywatelstwo na takich samych prawach, jak Malajom, co zatem zrównywało ich w prawach politycznych i prawnej ochronie własności (art. 14–18). Przedstawiciele UMNO przystali na taki zapis w zamian za gwarancje przywilejów dla Malajów, na straży których stanął – *Yang di Pertuan Agong* – król¹⁴. Zawarty układ dotyczył także zabezpieczenia udziału Chińczyków w życiu politycznym przez miejsce MCA w Przymierzu oraz stanowiska w państwowych urzędach. Akceptacja przewagi Malajów miała wreszcie gwarantować Chińczykom względną swobodę w kontroli gospodarki. Względna, gdyż warunkiem strony malajskiej było dopuszczenie ich przedstawicieli do rad nadzorczych chińskich przedsiębiorstw¹⁵. Ponadto ewentualne negatywne konsekwencje zawartego porozumienia międzyetnicznego odsuwano do poprawy w przyszłości. Wszystkim zależało na doprowadzeniu kwestii niepodległości Malezji do końca. Perspektywa przedłużających się rządów Brytyjczyków, a więc nieznanych losów własnych mniejszości, wydawała się znacznie mniej obiecująca, niż przygotowany projekt wspólnego państwa wieloetnicznego.

Obowiązującym językiem federacji, co również zapisano w konstytucji (art. 152), miał się stać język malajski. W dziesięcioletnim okresie przejściowym obowiązywał również język angielski. Możliwości komunikacji i edukacji w języku malajskim były jednak znacznie ograniczone. Większość szkół średnich prowadziła zajęcia w języku chińskim, tamilskim bądź angielskim. Szkolnictwo wyższe funkcjonowało jedynie w oparciu o język angielski. Trudno się dziwić takiemu podziałowi. Na edukację mogli sobie pozwolić jedynie zamożni, a do tych nie należeli Malajowie. Stopniowo wdrażano program upowszechniania malajskiego w całym kraju. Działania te wiązały się jednak z marginalizacją znaczenia pozostałych języków narodowych, gdyż rządowy program obejmował opracowanie podręczników, przekładów literatury i prowadzenie badań językoznawczych jedynie w języku malajskim. Kształcono nauczycieli i tworzono infrastrukturę oświatową. Sześcioletnie szkolnictwo na poziomie podstawowym, w całości finansowane przez państwo, oparto na programach nauczania przygotowanych w języku malajskim i jedynie w okresie przejściowym w języku angielskim. Przyszłość szkół z wykładowym językiem chińskim czy tamilskim była więc policzona¹⁶. Rządzący traktowali język malajski jako podstawę reformy systemu edukacji, na której miała się z kolei oprzeć budowa zasymilowanego z malajską kulturą społeczeństwa¹⁷. Należy pamiętać, że inwestycje te finansowane były z niezbyt zamożnego w tamtych czasach budżetu państwa. Ich realizacja nie mogła zakładać wydatkowania

¹⁴ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia...*, s. 262.

¹⁵ W. Case, *Elites and Regimes...*, s. 83.

¹⁶ C. M. Turnbull, *A Short History of Malaysia...*, s. 246. Szerzej na temat zmian w szkolnictwie zob.: A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja...*, s. 104–109.

¹⁷ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia...*, s. 278.

środków prywatnych, zgromadzonych głównie w rękach mniejszości chińskiej, od której jednak oczekiwano wydatnego wkładu w rozwój gospodarczy kraju. Osiągnięcie prosperity traktowano, dla odmiany, jako przywilej ludności malajskiej. Realizacji tych celów służyły tzw. plany pięcioletnie. Pierwszy z nich przewidziano na lata 1956–1960¹⁸.

Polityka rozwoju społeczno-gospodarczego, skierowana na podniesienie szans rozwojowych Malajów, utorowała drogę idei *ketuanan Melayu* (dosłownie „przewaga Malajów”), do której nieformalnie odwoływali się politycy UMNO. Dzieliła ona w tamtym czasie społeczeństwo na dwie grupy: malajską i niemalajską¹⁹.

Tymczasem Tunku Abdul Rahman prowadził Przymierze do kolejnych wyborów, wygrywanych z przytłaczającą przewagą. Nie bez znaczenia dla każdej wygranej były zapewnienia polepszenia sytuacji bytowej Malajów. W swoich ideach integracyjnych poszedł znacznie dalej. Jego śmiałe plany zjednoczenia Sabahu, Sarawaku, Brunei i Singapuru pod wspólną flagą Maleszji, zakończyły się jedynie częściowym sukcesem²⁰. Wyjątkowo niepomyślnie potoczył się sojusz z Singapurem, który po kilku latach (1963–1965), które w tej sytuacji warto liczyć w miesiącach, wystąpił z konfederacji. W tym przypadku przeważała niemożność osiągnięcia porozumienia pomiędzy Malajami a Chińczykami, którzy w Singapurze stanowili większość (70 proc.). Lee Kuan Yew, pierwszy premier Singapuru, zarzucił malajskim politykom prowadzenie akcji afirmatywnych na rzecz *bumiputera* – synów ziemi²¹, co jednocześnie dyskryminowało społeczność chińską. Nawet jeśli podłoże sporu było wybitnie polityczne i wynikało z niskiego poparcia dla Partii Akcji Ludowej (*Peoples Action Party*, PAP) Lee Kuana Yew i trudnego sojuszu z UMNO, doprowadziło w kręgach chińskich do demonstracyjnego sprzeciwu wobec dotychczasowej polityki rządu. Wystąpienia obydwu grup etnicznych przeciwko sobie w Singapurze w 1964 r. zakończyły się krwawo²².

Lee Kuan Yew zgodnie z mottem „malezyjskiej Maleszji”, które odpowiadało na politykę UMNO „malajskiej Maleszji”, żądał zrównania praw grup etnicznych. Tunku Abdul Rahman, spodziewając się rychłej dominacji Chińczyków, zadecydował o secesji Singapuru z federacji. Nie oznaczało to jednak, że niezadowolenie mniejszości chińskiej w Maleszji osłabło. Na szczeblu reprezentacji politycznej społeczeństwa pojawiały się zarzuty, kierowane przez partie opozycyjne, prowadzenia przez rządzących celowych działań wspierających politykę dyskryminacji rasowej. Tuż przed zbliżającymi się wyborami, gdy emocje sięgały zenitu, na nieszcześnie

¹⁸ *Ibidem*, s. 282–289. Tradycja planowania gospodarczego przetrwała przez lata. Obecnie rząd Maleszji realizuje już dziesiąty plan.

¹⁹ C. B. Kheng, *Malaysia. The Making of a Nation*, Singapore 2002, s. 237.

²⁰ *The Cambridge History of Southeast Asia. From World War II to the present*, red. N. Tarling, Vol. 2, part 2, Cambridge 1999, s. 283–286.

²¹ *Bumiputra* lub *bumiputera* to malajski termin określających synów ziemi, spopularyzowany również z innych językach. Nie został jednak użyty w konstytucji.

²² *The Cambridge History of Southeast Asia...*, s. 286.

doszło do strzelaniny, a następnie do masowych zamieszek na tle rasowym w Kuala Lumpur w maju i czerwcu 1969 r. Podczas podjudzanych politycznie manifestacji, strony już nie tylko obrzucały się oskarżeniami, ale sięgnęły po broń. Gdy jedni zmierzali od statecznego zakończenia „kwestii malajskiej”, drudzy podejmowali krucjatę przeciw niewiernym. W wyniku zamieszek wiele osób zostało zabitych i rannych²³. W Malesji wprowadzono stan wyjątkowy²⁴.

Konsekwencje stanu wyjątkowego dla sytuacji etnicznej

Wprowadzenie stanu wyjątkowego wiązało się z powołaniem kryzysowych organów sprawowania władzy w państwie oraz wprowadzeniem nowych ustaw i zacieśnieniem kontroli na mocy aktów już obowiązujących. W 1971 r. wprowadzono do konstytucji poprawki zezwalające na uznanie za przestępstwo kwestionowanie zapisów artykułów dotyczących m.in. narodowego charakteru języka malajskiego, specjalnych praw i przywilejów dla Malajów oraz spraw związanych z obywatelstwem. Prawdziwą jednak zmianę sytuacji obywateli miały przynieść wdrożenia zasad nowej polityki gospodarczej (*New Economic Policy*, NEP), zainicjowanej w 1971 r. NEP stawiała sobie za cel eliminację biedy w kraju, w tym szczególnie na terenach wiejskich. Stała się jednak podstawą pozytywnej dyskryminacji *bumiputera* oraz budowy malajskiej klasy średniej. Znaczne różnice w poziomie życia poszczególnych grup etnicznych, były w mniemaniu planistów, podstawą destabilizacji sytuacji w kraju. NEP została więc oparta na przeświadczeniu, że budowa zamożnego społeczeństwa wymaga wprowadzenia sterowanego systemu redystrybucji zasobów. Efektem wdrożenia założeń NEP miało być posiadanie przez Malajów do 30 proc. własności prywatnej w 1990 r. oraz ułatwiony dostęp do zatrudnienia w sektorze publicznym czy stypendiów rządowych (zob. tab. 1). Kapitał chiński i induski był jednak pośrednio niszczonej przez zaburzenie zasad wolnej konkurencji na rynku. W efekcie znaczna część inwestycji chińskiej finansjery odpływała poza granice Malesji. Część chińskich przedsiębiorców prowadzących działalność na terenie kraju współpracowała z Malajami i tym samym miała zapewniony dostęp do korzyści NEP.

W szerszym ujęciu, zapewne także poprzez NEP, Malesja zdołała wejść na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Kwestie społeczne miała także rozwiązywać polityka asymilacyjna, skierowana oczywiście do niemalajskich grup etnicznych. Wynosiła ona malajską kulturę do statusu kultury narodowej, przy akceptacji dla innych kultur, jednak z naczelną rolą islamu. Był to czas pierwszej fali islamizacji polityki państwa. Wiązał się po części z odrodzeniem islamu na Bliskim Wschodzie, a po części ze zmianą społeczną wywołaną przez NEP w Malesji.

²³ B. Watson Andaya, L. Y. Andaya, *A History of Malaysia...*, s. 280–282.

²⁴ Stan wyjątkowy wciąż nie został uchylony.

Powstały nowe ugrupowania zrzeszające młodych muzułmanów, proponujące rozwiązania państwa wyznaniowego²⁵.

Tabela 1. Udział kapitału w handlu i przemyśle w 1970 r. oraz w założeniach NEP na 1990 r. (w proc.)

	Malajowie	pozostali Malesyjczycy	obcokrajowcy
1970 r.	1,9	22,5	60,7
założenia NEP do 1990 r.	30	40	30

Źródło: *The Emergence of Southeast Asia. A New History*, red. N. G. Owen, Singapore 2005, s. 418.

Przeobraziła się także scena polityczna kraju. W 1973 r. sukcesorem Przymierza stał się Front Narodowy (mal. *Barisan Nasional*, BN). Członkostwo w nowym przymierzu było jednak zarezerwowane, co stanowiło *novum*, jedynie dla członków partii tworzących BN, a było ich w szczytowych momentach BN nawet kilkanaście²⁶.

Rządy Mahathira Mohamada (1981–2003) i jego dziedzictwo dla wieloetnicznego społeczeństwa Malezji

Lata 80. otwierają erę sukcesów gospodarczych Malezji, kiedy fotel premiera objął Mahathir Mohamad. Charakter prowadzonej polityki zapowiadała napisana przez niego w 1970 r. książka *The Malay Dilemma*. Malajski dylemat – przyjęcia założeń NEP bądź dopuszczenia mniejszości do równego udziału a potem dominacji w gospodarce, uzasadniał wg Mahathira politykę autorytarną, celem której było wyrównanie jakości życia w społeczeństwie. Ochrona Malajów przed Chińczykami to jeden z głównych postulatów Mahathira. Zgodnie z planami zawartymi w NEP, znacznie zmniejszono ubóstwo w kraju i zapewniono Malajom udział w sektorze prywatnym²⁷. We wszystkich grupach etnicznych wzrósł średni poziom zarobków (zob. tab. 2).

Na przestrzeni trzydziestu analizowanych lat, wzrost zarobków wśród Chińczyków i Indusów był zbliżony, nieco niższy od średniego wzrostu dla całego kraju. Pensje Chińczyków były najwyższe, Indusów drugie w kolejności i w 1999 r. zbliżone do średniej wartości krajowej. Malajowie wciąż byli najbardziej poszkodowaną społecznością pod względem wysokości zarobków. Jednak tempo ich wzrostu w czasie wdrażania NEP było imponujące. Podobnie należy tłumaczyć wyższą stopę wzrostu zarobków na terenach wiejskich niż w miastach. Wzrost zarobków

²⁵ *The Emergence of Southeast Asia. A New History*, red. N. G. Owen, Singapore 2005, s. 418.

²⁶ Barisan Nasional, *History*, www.bn.org.my/alliance.html, [30.03.2011].

²⁷ Od 1990 r. cele zawarte w NEP kontynuowano na podstawie Narodowej Polityki Rozwoju (*National Development Policy*, NDP).

wśród Malajów wywołał też oczekiwaną zmianę w postaci spadku poziomu ubóstwa w tej grupie z 64,8 proc. w 1970 r. do 20,8 proc. w 1990 r., w którym dotyczył już tylko 5,7 proc. Chińczyków i 8 proc. Indusów²⁸.

Tabela 2. Średnie miesięczne zarobki przypadające na poszczególne grupy etniczne w latach 1970–1999 (w ringgitach)

	1970	1979	1990	1999	Roczna stopa wzrostu (1970–1999) w proc.
Malajowie	172	492	940	1984	36,3
Chińczycy	394	938	1631	3456	26,8
Indusi	304	756	1209	2702	27,2
cała Maleszja, w tym:	264	693	1167	2472	28,8
obszary miejskie	428	975	1617	3103	21,6
obszary wiejskie	200	550	951	1718	26,2

Źródło: A. A. Golam Hassan, *Growth, Structural Change and Regional Inequality in Malaysia*, Aldershot 2002, s. 111.

Sterowane przez rząd zmiany w strukturze zatrudnienia doprowadziły do powstania nowej malajskiej klasy średniej. Pozostawieni na uboczu Chińczycy wciąż mieli pozostawać wdzięcznymi obywatelami Maleszji. Pod koniec lat 90. jedynie na krótko, za sprawą chińskiego polityka, odżyła idea „maleszjskiej Maleszji”, ale jako politycznie niewygodna, została szybko wyciszona. W rządzeniu i zarządzaniu wieloetnicznym społeczeństwem BN starała się utrzymać ciężko wypracowany *status quo*. Była to jednak niełatwa koalicja. Chińskie i induskie mniejszości nie wahały się przeciwstawiać trudnej do przyjęcia logice podziału kraju na mistrzów Malajów i obywateli drugiej kategorii. Założenia *ketuanan Melayu* odrzucili nie tylko Chińczycy i Indusi, ale także postępowe środowiska malajskich muzułmanów²⁹. Założenia programu NEP, którego realizację zakończono w 1990 r. kontynuowano na podstawie kolejnego dokumentu, zwanego „Wizją 2020”. Ponieważ nie udało się w pełni zrealizować postulatu zwiększenia udziału Malajów w gospodarce, nowy program również promował przywileje dla Malajów. Mahathir zadeklarował także utrzymanie takiego tempa wzrostu gospodarczego, który wprowadziłby Maleszję do grona państw rozwiniętych³⁰.

W takich okolicznościach Mahathir promował nową ideę budzenia maleszjskiej tożsamości narodowej w społeczeństwie, niezbyt trafnie nazwanej *bangsa*

²⁸ A. A. Golam Hassan, *Growth, Structural Change and Regional Inequality in Malaysia*, Aldershot 2002, s. 111–112.

²⁹ D. Sofjan, *The Malaysian Dilemma: Race, Religion and the Quest for National Unity*, [w:] *Asian Alternatives for a Sustainable World: Transborder Engagements in Knowledge Formation*, The Work of the 2007/2008 API Fellows, www.api-fellowships.org/body/international_ws_proceedings/year7.pdf, s. 186, [29.03.2011].

³⁰ A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Maleszja...*, s. 185.

Malaysia – malezyjską rasą. Według autora tej koncepcji, odrzucała ona politykę asymilacji niemalajskich mniejszości etnicznych i odwoływała się do tworzenia tożsamości wszystkich obywateli Malezji. Idea ta opierała się na języku narodowym, tj. malajskim, który w 2007 r. otrzymał nazwę *bahasa Malaysia*³¹. Był to powrót do dawnego miana, ukutego w czasach powstawania państwa. Zmianę z 2007 r. należy rozumieć jako próbę promocji integracji mniejszości etnicznych wokół koncepcji wspólnego języka – malezyjskiego.

Pod koniec lat 90., w obliczu kryzysu finansowego w rządzie, doszło do rozłamu. Krytyka polityki prowadzonej przez ministra finansów Anwara Ibrahima i jego odpowiedź w postaci zarzutów korupcji i nepotyzmu w kręgach UMNO przeniosła się na ławy sądowe, wskazując zacięcie, z jakim Mahathir potrafi realizować własne cele polityczne. Ostatecznie Anwar został skazany na karę więzienia za korupcję, a nawet nieczystość seksualną, do której miał przyznać się jego współpracownik. Odbywał też karę zakazu zajmowania stanowisk politycznych w państwie. Od tamtej pory jako niestrudzony opozycjonista prowadzi Pakt Ludowy (mal. *Pakatan Rakyat*, PR) powstały w 2008 r. z przekształcenia Frontu Alternatywnego (mal. *Barisan Alternatif*). PR ostro krytykował *ketuanan Melayu*. Jest to tym cenniejsza krytyka, że Pakt tworzą ugrupowania zrzeszające Chińczyków, Indusów i Malajów niezadowolonych z nierównej, nepotycznej i niezorientowanej na całe społeczeństwo Malezji polityki wprowadzonej przez NEP. Zwolennicy Paktu koncentrują się wokół idei „przewagi ludu” (mal. *ketuanan rakyat*). Przyswiczają im ideały budowy państwa wolnego od rasowej i wyznaniowej dyskryminacji³². Pakt Ludowy ma już za sobą pierwsze sukcesy. Zdobywając poparcie wieloetnicznego elektoratu wywalczył niemal 40 proc. miejsc w parlamencie, gdzie nie waha się krytykować i rozliczać polityków UMNO. O tym, że nawet niezłomna koalicja BN liczyła się z nadchodzącymi zmianami nastrojów społecznych, świadczą późniejsze decyzje premiera Mahathira. Era jego rządów, choć odszedł ze stanowiska już 2003 r., zastąpiony przez Abdullaha Badawiego, zakończyła się tak naprawdę dopiero w 2008 r. po porażce UMNO w wyborach powszechnych. Mahathir pozostał jednak nadal bardzo wpływową figurą malezyjskiej sceny politycznej i nic nie wskazuje na to, aby miało się to szybko zmienić. W 2011 r. będzie świętował 86. rocznicę swoich urodzin³³.

Na jego decyzję demonstracyjnego odejścia z UMNO w 2008 r. warto spojrzeć z perspektywy gry politycznej. Słabe rządy Badawiego, podczas których miał się rozliczyć z kumoterstwem i korupcją w partii, mogły doprowadzić do zachwiania wieloetnicznej struktury politycznej państwa, będącej do tej pory gwarantem realizacji niezwykłych sukcesów państwa w rozwoju gospodarczym na arenie międzynarodowej, dobrobytu malajskich elit oraz wspierania budowy malajskiej klasy średniej.

³¹ The Strait Times, *Bahasa Melayu becomes Bahasa Malaysia again*, June 5, 2007, www.straitstimes.com, [30.03.2010].

³² D. Sofjan, *The Malaysian Dilemma...*, s. 179.

³³ A. W. Jelonek, E. Trojnar, *Malezja...*, s. 180–184.

1Malaysia – nowa era w wieloetnicznej polityce państwa?

Utratę władzy przez koalicję UMNO zwiastowały nie tylko słabe notowania rządów Badawiego czy rychły powrót Anwara Ibrahima do polityki. W 2007 r., na cztery miesiące przed wyborami i po raz pierwszy na tak masową skalę, swój sprzeciw wobec rządzących w formie protestu wyrazili Indusi. Dziesięć tysięcy protestujących w Kuala Lumpur przeciw dyskryminacji rasowej, marginalizacji szans zawodowych i ubóstwu zostało rozpędzonych armatkami wodnymi i gazem łzawiącym. Czterystu uczestników protestu zostało zatrzymanych. Były to pierwsze od 1969 r. zamieszki na tle rasowym³⁴. Czynny sprzeciw Indusów dowiódł także, że reprezentująca ich w rządzie MIC przestała spełniać swoją funkcję.

Wybory z marca 2008 r. potwierdziły złe notowania koalicji BN. Utraciła ona większość dwóch trzecich miejsc w parlamencie. Zdyskredytowanemu Badawiemu nie pozostało nic innego, jak oddać władzę. Polityka nowego premiera Najiba Razaka w kontekście wieloetnicznego społeczeństwa została oparta na koncepcji „jednej Malezji” (*1Malaysia*). Podkreśla ona jedność narodową i tolerancję etniczną. Promowane są: wytrwałość, kultura doskonałości, akceptacja, lojalność, edukacja, pokora, prawość i merytokracja³⁵. Wdrażanie tych wartości oraz idei *1Malaysia* wspiera zakrojona na szeroką skalę kampania medialna z premierem Razakiem w roli głównej. Uruchomiono w tym celu również media internetowe, w tym portale społecznościowe, a także zaangażowano żonę premiera Rosmah Mansor, która silnie wspiera *1Malaysia*. Motto idei to „po pierwsze ludzie, wyniki teraz” (*People First, Performance Now*). Podkreśla ono, że rząd reprezentuje Malezyjczyków, interesy wszystkich grup etnicznych, a nawet podkreśla ochronę praw obywateli poza-malajskiego pochodzenia. Odcina się od idei „malezyjskiej Malezji”, która narzucała tworzenie nowej identyfikacji narodowej. Kwestię wielokulturowego społeczeństwa rozumie wreszcie w kategoriach pozytywnych, jako bogactwo.

Polityka Najiba Razaka ma na celu podniesienie efektywności rządzenia państwem w sześciu obszarach: przeciwdziałanie przemocy, ograniczanie korupcji w rządzie, zwiększenie dostępu do edukacji, podniesienie standardu życia grup o niskich dochodach, rozwój infrastruktury na terenach wiejskich, a także polepszenie transportu publicznego³⁶. Nie wszyscy obywatele wierzą jednak w czystość intencji premiera. Część upatruje program jako kolejną próbę zjednoczenia mniejszości w celach politycznych, wśród nich są także Malajowie. Społeczny odbiór programu pozostawia wiele do życzenia.

³⁴ Reuters, *Indian Protest Rocks Malaysia ahead of Polls*, 25. November 2007, www.reuters.com, [29.03.2011].

³⁵ *1Malaysia*, www.1malaysia.com.my, [29.03.2011].

³⁶ *Ibidem*.

Współczesne społeczeństwo Malezji w badaniach sondażowych

W pierwszym kwartale 2007 r. Center for Public Policy Studies w Kuala Lumpur przeprowadziło badania jedności narodowej i tożsamości na grupie 1015 respondentów w wieku 18–35 lat, mieszkańców zachodniej Malezji (Półwyspu Malajskiego)³⁷.

Uzyskane wyniki wskazały, że Malezyjczycy deklarują wysoki poziom poczucia jedności narodowej. W ponad 90 proc. przypadków uważają się za „zjednoczonych” i nieznacznie gorzej widzą przyszłość jedności swojego narodu i siebie w perspektywie najbliższych dziesięciu lat. Inne wyobrażenia mają o sobie pytani o interakcje społeczne i tożsamość narodową. Ponad 65 proc. utrzymuje kontakty towarzyskie jedynie w obrębie własnej grupy rasowej, a ponad 66 proc. tylko w ramach własnej grupy wyznaniowej. W analizie tożsamości okazało się, że więcej niż 60 proc. Malajów określa się w pierwszej kolejności poprzez wyznanie, niemal połowa malezyjskich Chińczyków (47 proc.) identyfikuje się z rasą lub grupą etniczną, a 75 proc. Indusów mówi o sobie przede wszystkim jako o Malezyjczykach. Tak niespójne wyniki są zaprzeczeniem pieczołowicie wdrażanych przez rządzący Malezją, realizując różnorakie plany zjednoczeniowe. Wreszcie wskazują prawdziwe wyzwania, przed jakimi stoi naród. Nasuwa się też inny smutny wniosek o silnej polaryzacji społeczeństwa na tle rasowym i etnicznym.

Podsumowanie

Dzisiejsza Malezja odziedziczyła po kolonializmie bogactwo kultur tworzących społeczeństwo mniejszości. Mozaika ta jest rzeczywiście niesłychanie barwna, jednak jedynie dla przybysza z zewnątrz. Procesy modernizacyjne oraz wdrażane programy budowy narodu znacznie podkreśliły negatywne nastroje społeczne. Wynikają one z nierównych szans życiowych narzuconych poszczególnym grupom etnicznym. Współczesny sprzeciw wobec rządów lekceważących mniejszościowe społeczności etniczne ma coraz silniejszy charakter, w tym otwarty, jak to miało miejsce w 2007 r. podczas manifestacji mniejszości indyjskiej. Deklarują go także rdzenni Malajowie poprzez poparcie dla opozycyjnych partii politycznych, uwidocznione wynikami wyborów powszechnych z 2008 r.

W latach 1957–2011 r. Malezją rządziło sześciu premierów, wywodzących się z tej samej koalicji. Żadnemu z nich nie udało się doprowadzić do ustabilizowania sytuacji społecznej, chociaż wszelkimi środkami realizowali nadrzędny cel zrównoważenia możliwości dominującej w tym kraju społeczności malajskiej, dyskryminując pozostałe.

³⁷ D. Sofjan, *The Malaysian Dilemma...*, s. 183–184, [za:] Center for Public Policy Studies, Kuala Lumpur.

Dodatkowo, kiedy na jaw wychodzą nowe dowody negujące istnienie formalnego porozumienia międzyetnicznego, które doprowadziło do powstania federacji, a zatem podważające zawarty przed laty i starannie realizowany kontrakt społeczny, nasuwają się nowe pytania o tożsamość i jedność narodową mieszkańców Malezji. Badania społeczne wskazują, że projekty budowy jednolitego społeczeństwa zakończyły się niepowodzeniem, a identyfikacja etniczna i religijna poszczególnych grup jest bardzo silna. Umowa społeczna, gwarantująca obywatelstwo mniejszościom przy akceptacji dla supremacji Malajów, nie jest adekwatna do współczesnych potrzeb społecznych i wyzwań nowoczesnego państwa. Malezja wciąż stoi przed poważnym zadaniem budowy państwa w oparciu o wieloetniczne społeczeństwo.